

‘Wanneer verwijst ik door?’

**Signalen bij kinderen én volwassenen
die wijzen op een Autisme Spectrum Stoornis**

MEE

Raad en daad voor iedereen met een beperking

‘Wanneer verwijst ik door?’

Signalen die wijzen op een Autisme Spectrum Stoornis

Autisme Spectrum Stoornis is een ontwikkelingsstoornis die zich kenmerkt door beperkingen in de sociale omgang, de communicatie en de verbeelding.

Vanwege de grote verschillen tussen mensen met autisme en omdat de verschijnselen in de loop van iemands ontwikkeling kunnen variëren, spreken we over Autisme Spectrum Stoornissen (ASS) of autistische stoornis.

Houvast bij een zoektocht

Tijdens uw werk komt u regelmatig in contact met kinderen en volwassenen die zich anders gedragen dan de maatschappij eigenlijk van hen verwacht. U spreekt ouders die zich zorgen maken over hun kind. Een kind dat zich anders ontwikkelt dan ze verwachten maar waar ze niet precies de vinger op kunnen leggen. U spreekt ook volwassenen die telkens opnieuw vastlopen in hun werk en in de omgang met anderen maar zelf niet goed weten waardoor dit komt.

Mogelijk is er sprake van ASS.

Vaak zijn deze mensen al lange tijd op zoek naar iemand die hen begrijpt. Ze zoeken hulp of ondersteuning maar kunnen de juiste hulpverlener niet vinden. U kunt hen bij hun zoektocht helpen. Deze folder geeft u daarbij een houvast. U treft er een duidelijk overzicht van de signalen die duiden op ASS. Niet uitputtend en niet als afstreeplijstje. Wel als denkrichting.

De signalen die worden genoemd, betreffen het gedrag dat kinderen, jeugdigen en volwassenen met een normale tot hoge begaafdheid of een licht verstandelijke handicap en een vermoeden van een autistische stoornis, kunnen laten zien.

Signalen van mensen met een verstandelijke handicap en een vermoeden van een autistische stoornis zijn in deze folder buiten beschouwing gelaten. Omdat de signalen bij kinderen vaak anders zijn dan bij volwassenen, worden beiden in deze folder apart benoemd. Herkent u signalen die mogelijk duiden op een autistische stoornis, dan vindt u op de achterzijde van deze folder een overzicht van instanties waarnaar u kunt doorverwijzen.

Autisme Spectrum Stoornis

ASS is een ontwikkelingsstoornis die zijn oorsprong vindt in een stoornis in het functioneren van de hersenen. De oorzaak is nog onbekend. Wel is er een belangrijke genetische component, waarbij jongens/mannen vaker zijn aangedaan dan meisjes/vrouwen. Ook omgevingsfactoren spelen een rol; welke precies is nog onbekend. Ongeveer de helft van de mensen met ASS heeft ook een verstandelijke beperking.

De kenmerken van een ontwikkelingsstoornis zijn vaak al zeer vroeg aanwezig. Toch is het niet altijd op jonge leeftijd zichtbaar maar komt het pas tot uiting in een latere fase.

Ieder mens met ASS ervaart op zijn of haar eigen manier beperkingen en problemen. Soms ervaart alleen de omgeving dat iemand 'anders' is.

De meeste gevallen van ASS zijn onder te brengen in één van de drie groepen:

- Klassiek autisme ofwel Kanner autisme;
- PDD-NOS;
- Syndroom van Asperger.

Mensen met klassiek autisme hebben al op jonge leeftijd (voor het derde levensjaar) een zichtbare stoornis in de sociale interactie, communicatie en het spel. Het ontbreken van oogcontact en samenspel en het afwijzen van aanraking zijn het meest opvallend. De taalontwikkeling komt moeizaam op gang en het interpreteren van non-verbale communicatie is een groot probleem: gezichtsuitdrukkingen zeggen de persoon met klassiek autisme

weinig en ze hebben moeite om te zien of iemand boos of blij is. Zelfredzaamheid ontwikkelt zich moeizaam.

Mensen met het syndroom van Asperger hebben geen duidelijke taalachterstand voor de leeftijd van drie jaar en geen vroege problemen met de zelfredzaamheid. Zij hebben een normale tot hoge intelligentie. Het taalgebruik is vaak heel goed ontwikkeld en doet soms wat 'plechtig' aan. Kenmerkend voor het syndroom van Asperger is dat de persoon in kwestie heel intens met een bepaald onderwerp bezig kan zijn; hij gaat er helemaal in op.

De restgroep die niet aan de criteria voor klassiek autisme of Asperger voldoet, krijgt vaak de diagnose PDD-NOS (ook wel atypisch autisme of aan autisme verwante stoornis). Deze diagnose wordt gesteld als iemand te weinig symptomen van autisme heeft, atypische symptomen en/of als de symptomen pas na de leeftijd van drie jaar ontstaan. Mensen met deze vorm van autisme kunnen in een aangepaste omgeving redelijk functioneren. Toch merken zij ook vaak dat ze vastlopen in het sociale leven, in het contact leggen met leeftijdgenoten, het invullen van vrije tijd. Veel mensen met PDD-NOS zijn extreem gevoelig voor prikkels uit de omgeving.

Binnen de genoemde vormen van autisme is veel variatie in kenmerken: geen twee mensen met autisme zijn gelijk. In deze folder wordt dan ook geen onderscheid gemaakt naar de verschillende groepen.

Kinderen en de signalen die ze afgeven

Autistische stoornissen uiten zich in problemen op verschillende ontwikkelingsgebieden. Ze zijn zeer uiteenlopend van aard en vooral bij jonge kinderen vaak moeilijk te herkennen. Per ontwikkelingsgebied zijn echter wel aandachtspunten te benoemen, signalen die mogelijk kunnen duiden op ASS.

Contact

De manier waarop kinderen met een autistische stoornis contact maken met hun omgeving, kan variëren van niet of nauwelijks contact tot overmatig claimgedrag. Het probleem zit vaak in de wederkerigheid. Het contact vindt meestal plaats vanuit het kind, hij is moeilijk in staat om zich te voegen naar de uitgestoken hand van de ander.

Wees attent op:

- niet anticiperen of zelfs afweren van lichamelijk contact;
- moeilijk te troosten;
- afwijkend oogcontact (geen, starend, vluchtig, door of langs je heen kijken);
- geen interesse in andere kinderen;
- allemansvriend of juist eenling in een groep;
- moeilijk in het sluiten en/of onderhouden van vriendschappen;
- nauwelijks onderscheid maken tussen personen;
- meer gericht op volwassenen dan op kinderen.

Taal en communicatie

We gebruiken taal om te communiceren. Bij kinderen met een autistische stoornis kan de ontwikkeling van taal en communicatie vertraagd verlopen. Niet alleen op het technisch vlak lopen deze kinderen achter bij leeftijdgenoten. Ze hebben vaak ook moeite met het gebruik van de taal om anderen iets duidelijk te maken of om te communiceren.

Wees attent op:

- een stil kind dat de 'brabbelfase' overslaat;
- vertraagd op gang komen van de taal en dan wel direct technisch goed;
- eigen taalgebruik;
- echolalie: onmiddellijk (papegaaien) en vertraagd (volwassenen, tv);
- letterlijk interpreteren van taal;
- moeite met oogcontact als communicatiemiddel;
- niet naar een voorwerp wijzen om daar de aandacht op te vestigen;
- favoriet onderwerp of voorwerp van gesprek met veel details;
- vreemde, vlakke intonatie en te hard of juist te zacht praten;
- geen of moeizaam begrip van non-verbale communicatie.

Motoriek

Ook voor de motorische ontwikkeling geldt, dat die vaak vertraagd op gang komt. Daarnaast kan er sprake zijn van grote verschillen in vaardigheden op het gebied van de grove en de fijne motoriek. Kenmerkend voor kinderen met een autisme stoornis is bijvoorbeeld dat ze een houterige motoriek hebben of juist heel stereotiepe bewegingen maken, zoals fladderen met de handen of de armen.

Wees attent op:

- overstrekken van het lichaam, de armen of de handen;
- op de tenen lopen;

- stereotiepe bewegingen (wiegen, doelloos heen en weer lopen);
- last hebben van tics;
- grote lichamelijke activiteit of juist bewegingsangst.

Gedrag

In het algemeen valt te zeggen dat kinderen met een autistische stoornis het moeilijk vinden als gebeurtenissen of activiteiten anders gaan dan ze verwachten. Er is vaak zelfs sprake van weerstand tegen veranderingen. Sommige kinderen hebben moeite met grote (nieuwe) gebeurtenissen, zoals een verhuizing of nieuwe kleren. Bij anderen uit het zich juist in ogenschijnlijk onbelangrijke details. Zij hebben bijvoorbeeld moeite met het veranderen van plek aan tafel.

Elk kind reageert anders: het raakt in paniek, wordt angstig, raakt in verzet of merkt alleen maar op dat er iets veranderd is.

Vaak hebben deze kinderen niet alleen moeite met externe veranderingen. Ze zijn ook moeilijk te bewegen om van hun eigen vaste gewoonten en patronen af te wijken. Hun eigen manier van doen (rituelen en vaste volgordes) voeren ze op rigide wijze door.

Wees attent op:

- problemen bij overgang van wieg naar bedje en van fles naar vast voedsel;
- langdurige problemen bij verandering van voedings- of dagritme;
- langdurige belangstelling voor eenzelfde stuk speelgoed of voorwerp;
- afspraak blijft afspraak (niet flexibel);
- moeite met nieuwe regels, nieuwe leerkrachten;
- beperkte bezigheden buiten school;
- volhardend en star volgen van eigen vertrouwde plan;
- moeite met plannen en organiseren (bijv. met douchen, aankleden, opruimen);
- problemen met tijdsbesef: rigide fixatie op tijd of juist geen tijdsbesef.

Zintuiglijke waarneming

Een belangrijk kenmerk van autisme is dat informatie en prikkels anders worden verwerkt. Er zijn kinderen bij wie de nabijheidszintuigen (voelen, proeven) nog overheersen, terwijl het niet meer zo bij de leeftijd past. De vertezintuigen (horen, zien) hebben het dan onvoldoende overgenomen. Bij andere kinderen speelt juist een heel selectieve verwerking van prikkels. Het kind is dan gefixeerd op één specifieke prikkel of één voorwerp/onderwerp (knopjes, treinen, data etc.) en lijkt andere prikkels niet waar te nemen.

Visueel

Wees attent op:

- voorwerpen of eigen handen van dichtbij bekijken;
- interesse in licht, schaduw, glimmende en draaiende of bewegende voorwerpen;
- kijken met ogen half dicht.

Auditief

Wees attent op:

- doof lijken en selectief of vertraagd reageren op auditieve prikkels;
- extreem angstig voor bepaalde geluiden;
- gefascineerd door bepaalde geluiden.

Tactiel

Wees attent op:

- hoge of juist lage pijngrens;
- alles aanraken en voelen, tikken of krabben en doelloos materialen stuk maken;
- zichzelf prikkelen (tandenknarsen, hoofdbonken, oogbollendrukken);
- moeite met lichte aanrakingen (kan als pijnlijk worden ervaren);
- last van kleding (bepaalde stof of merk);
- afkeer van bepaald voedsel door structuur of kleur.

Smaak/reuk

Wees attent op:

- ergens aan likken;
- dingen in de mond stoppen;
- ruiken aan mensen en voorwerpen.

Spelontwikkeling

In de spelontwikkeling laten kinderen met een autistische stoornis een achterstand zien. Ook hier zijn extremen mogelijk. Waar het ene kind niet nieuwsgierig is en geen fantasie laat zien, toont een ander het juist onbeperkt.

Wees attent op:

- onjuist gebruik van spelmateriaal;
- langdurig spelen met hetzelfde;
- herhalen van en volharden in spelhandelingen;
- moeite met doorzien van groepsspelletjes (tikkertje, verstopperkje);
- moeite met fantasie en verbeelding in het spel (rolneming, rolwisseling, samenspel).

Volwassenen en de signalen die ze afgeven

Het is niet makkelijk om bij adolescenten en volwassenen te onderkennen of sprake is van een autistische stoornis. De manier waarop het zich uit en de mate waarin, kan zeer verschillend zijn.

Kijkend naar de twee uitersten, wordt de stoornis bij normaal begaafde mensen vaak overschaduwd door hun intellectuele vermogens en aspecten van hun persoonlijkheid. Omgekeerd wordt eigenaardig gedrag van mensen met een verstandelijke beperking vaak verklaard vanuit het niveau van functioneren. (Deze laatste groep wordt overigens in deze folder buiten beschouwing gelaten.)

Per ontwikkelingsgebied zijn aandachtspunten te benoemen, signalen die mogelijk kunnen duiden op ASS. Ze kunnen een handvat vormen om het gesprek aan te gaan en eventueel door te verwijzen naar hulpverlenende instanties.

Contact

Wanneer u beroepshalve één op één contact heeft met een volwassene met een autistische stoornis, zal u niet altijd direct iets opvallen. Vaak kennen dit soort contacten een bepaalde structuur waar ze goed mee om kunnen gaan. Het is dan vooral de mate waarin iemand initiatief neemt en de mogelijkheid om zich in anderen te kunnen verplaatsen, die iets kan zeggen. Met andere woorden, is een wederkerige relatie mogelijk of zijn de wensen van deze persoon leidend?

De mate waarin volwassenen met een autistische stoornis contacten leggen, beslaat twee uitersten. Er zijn er die geen contacten aangaan of alleen op initiatief van de ander. Er zijn er ook die juist opvallend veel contacten aangaan en daarbij eigenlijk geen onderscheid maken naar persoon.

Vaak zijn er geen vrienden en blijft ook de omgang met collega's beperkt tot het werk. Doordat 'normaal' omgaan met anderen nogal eens problematisch is, ontstaan ook veelvuldig conflicten op het werk.

Anders dan bij kinderen is het oogcontact lang niet altijd afwijkend. In de jeugd zijn vaak een aantal sociale vaardigheden aangeleerd, waardoor iemand zich op het eerste gezicht goed houding weet te geven. Als u het contact wilt verdiepen, blijkt dit echter vaak niet mogelijk. Het (aangepaste) gedrag blijkt dan toch formeel en aangeleerd.

Wees attent op:

- afwijkend oogcontact (geen, starend, ontwijkend, vluchtig, niet sociaal gebruikt);
- initiatiefloos en volgend gedrag;
- koppig, eigenwijs, dwingend, onvoldoende distantie, grenzeloos, 'zuigend';
- moeite met samenwerken, afstemmen, rekening houden met de ander;
- ontbreken van sociale voelsprietten;
- herhalende conflicten;
- moeite met hanteren van gevoelens en aanvoelen van emoties van anderen;
- rigide vasthouden aan regels of juist moeite hebben met regels/afspraken.

Taal en non-verbale communicatie

Zoals op meer ontwikkelingsgebieden, zijn ook binnen taalgebruik en communicatie grote verschillen te zien. Er zijn mensen met een autistische stoornis die verbaal heel sterk zijn en daarmee hun omgeving imponeren. Daarbij moet u overigens wel bedenken dat er vaak een verschil is tussen wat ze zeggen en wat ze ervan waar kunnen maken.

Tegenover deze groep staat een andere die duidelijk aanwijsbare

taalproblemen heeft (beperkte woordenschat, letterlijk nemen van taal), waardoor communicatie vaak moeizaam verloopt. Ze spreken vaak monotoon, reageren beperkt op non-verbale signalen en gebruiken zelf ook weinig mimiek en gebaren.

Ook het gebruik van taal als communicatiemiddel is zeer verschillend. De verbaal sterkere mensen kunnen een woordenstroom 'uitstorten' maar van een echt gesprek is dan geen sprake; er wordt meer tegen elkaar dan met elkaar gesproken. In het andere uiterste, antwoordt iemand alleen maar op een vraag en is hij niet in staat om de taal als expressiemiddel te gebruiken.

Wees attent op:

- formeel, leeg aandoend taalgebruik;
- veel en langdurig de discussie aangaan;
- tijd nodig hebben om te begrijpen wat er gezegd wordt en om daarop te reageren;
- monologen in plaats van een gesprek;
- veel over eigen hobby's praten;
- zich herhalende stereotiepe uitlatingen.

Motoriek

Een 'houten Klaas', zo worden sommige volwassenen met een autistische stoornis wel eens genoemd. Het zijn degene met een opvallende motoriek en de houterige bewegingen. Daarnaast is er toch ook vaak sprake van grote verschillen in vaardigheden op het gebied van de fijne en grove motoriek, waardoor een wat wisselend bewegingsbeeld ontstaat.

Wees attent op:

- stereotiepe bewegingen (wiegen, doelloos heen en weer lopen);
- op de tenen lopen;
- last hebben van tics;
- opvallende stijfheid;
- grote lichamelijke activiteit of juist bewegingsangst.

Gedrag

Het stereotiep gedrag van volwassenen met een autistische stoornis kan er zeer verschillend uit zien. Het kan zich uiten in starre denk- of gedragspatronen of zelfs dwangmatige handelingen. Fixatie op bepaalde onderwerpen of het heel intensief beoefenen van een hobby zijn eveneens kenmerken die erbij passen. Ook een 'smalle blik', weinig belangstelling voor de omgeving en voor het ontdekken van nieuwe dingen, kan een uiting zijn van een autistische stoornis.

Tijdens de schooltijd valt dit vaak nog niet zo op, daar kun je meedoen binnen de structuur die er is. In het verdere leven, tijdens stages of werk, is dit lastiger. Daar lopen dingen vaak anders dan iemand in zijn hoofd heeft of gewend is, en dat zorgt voor problemen.

Wees attent op:

- star vasthouden aan eigen (aangeleerde) gewoonten (tijd, volgorde, plaats);
- moeite met organiseren en plannen van de dagindeling - afspraken vergeten;
- verzameldrang, extreme neiging tot ordenen en opruimen;
- handelingstempo niet kunnen aanpassen aan omgeving;
- op onverwachte situaties reageren met onrust/spanning/verzet;
- specifieke vaardigheden of kennis op één gebied.

Zintuiglijke waarneming

Een neiging om veel aan voorwerpen te voelen, geobsedeerd zijn door beweging, overal op reageren en snel afgeleid zijn. Als sprake is van een autistische stoornis, dan zijn dit voorbeelden van een verstoorde reactie op zintuiglijke prikkels. Aan de ene kant uit zich dat in overgevoeligheid voor prikkels (harde geluiden ervaart men als pijnlijk) en aan de andere kant kan er sprake zijn van ondergevoeligheid (hoge pijngrens). Prikkel worden vaak erg gedetailleerd waargenomen en integratie van prikkels is vaak

beperkt. Daarom is het moeilijk om aan waarnemingen snel betekenis te verlenen, waardoor begrips- en communicatieproblemen kunnen ontstaan.

Wees attent op:

- zeer goed horen, sterk visueel ingesteld zijn;
- geïrriteerd raken door zonlicht;
- sterke voorkeur voor speciale kledingstof;
- trage verwerking van auditieve informatie;
- meer gericht zijn op detail dan op het grote geheel;
- ontbreken van overzicht.

Voorstellingsvermogen

Eén van de duidelijke signalen die kunnen wijzen in de richting van een autistische stoornis, heeft te maken met het voorstellingsvermogen. Vaak ontstaat er toenemende onrust of angst bij het gebruik van verbeeldingstaal als: 'wat zou je doen als...' of 'stel je voor dat...'

Verder kan ook op dit gebied gezegd worden dat twee uitersten zich voor doen. Bij de één is de fantasie en verbeelding sterk onderontwikkeld in vergelijking met de rest van iemands functioneren. Een diepgaander gesprek, waarbij wordt geabstraheerd van concrete voorbeelden, is dan niet mogelijk.

Bij een ander is juist weer sprake van een zó sterk ontwikkelde fantasie en verbeelding, dat het risico bestaat dat de grens tussen realiteit en fantasie wordt overschreden.

Wees attent op:

- geen voorstelling kunnen maken van iets wat niet gebeurd is;
- niet voor kunnen stellen iemand anders te zijn;
- sterk egoïstisch overkomende blik op de wereld;
- niet kunnen praten over iets wat de persoon in kwestie nog nooit zelf heeft meegemaakt;
- rigide, zwart-wit, denkpatronen;

- het doorschieten van ideeën;
- blijven hangen in fantasie en verbeeldingsactiviteiten;
- stereotiep herhalen van aangeleerd rollenspel;
- hardnekkige, irreële, bizar aandoende angsten.

Spelontwikkeling

Op dit gebied is het van belang om terug te kijken naar de ontwikkeling die iemand als kind heeft doorgemaakt. Was er sprake van een achterstand in de spelontwikkeling dan kan dit duiden op een autistische stoornis.

Meer concrete signalen waaraan u dit mogelijk kunt herkennen, vindt u onder het kopje: Kinderen en de signalen die ze afgeven.

Gericht doorverwijzen

Wellicht herkent u dat ene kind of juist die (jong)volwassen man of vrouw in de signalen zoals beschreven in deze folder. U kunt ook andere redenen hebben waarom u vermoedt dat er sprake zou kunnen zijn van ASS. Spreek in alle gevallen uw vermoeden uit en handel.

Uiteraard stelt u geen diagnose. U kunt ook geen test of onderzoek aanbieden waarmee een diagnose kan worden gesteld. Wel kunt u de persoon in kwestie, en de ouders wanneer het een kind betreft, doorverwijzen naar een instantie die hem of haar verder kan helpen. Gerichte ondersteuning, op het moment dat daar behoefte aan is, draagt immers bij aan verbetering van de kwaliteit van leven.

Verwijst u door, dan zijn er twee mogelijkheden. Of u verwijst voor advies en begeleiding of voor diagnostiek en behandeling.

Advies, begeleiding en vragen rondom hulpverlening

Mensen met een hulpvraag ervaren de hulpverlening nogal eens als een wirwar van allerlei instanties die 'iets' voor hen kunnen betekenen. Daarom hebben ze soms allereerst behoefte aan ondersteuning bij hun zoektocht. De vraag is namelijk: Hoe vinden ze zo snel mogelijk de kortste weg en de juiste instantie, als ze nog niet eens helemaal duidelijk hebben wáár ze precies hulp voor nodig hebben?

Volwassenen, kinderen en hun ouders, kunnen (zonder huisartsverwijzing) met deze vragen terecht bij MEE IJsseloevers en MEE Twente. Beide organisaties richten zich in eerste instantie, samen met de betrokken cliënt, op het duidelijk krijgen van de hulpvraag. Dit leidt vervolgens tot een onafhankelijk advies met betrekking tot de juiste hulpverlenende instantie. De werkwijze van MEE is zodanig dat de cliënt ondersteund wordt vanaf het moment dat hij binnenkomt, tot het moment dat hij naar tevredenheid

verder wordt geholpen door de instantie waar hij de hulp krijgt die hij op dat moment nodig heeft.

Diagnostiek en behandeling

Is iemand al toe aan onderzoek, diagnostiek en behandeling, dan kan hij of zij terecht bij één van de regionale instanties waar veel kennis en ervaring is op het gebied van autisme spectrum stoornissen, zoals:

- instellingen voor geestelijke gezondheidszorg voor kinderen, jeugdigen en volwassenen met (vermoeden van) ASS;
- de multifunctionele centra in Zwolle en Hengelo, speciaal voor kinderen en jeugdigen met een licht verstandelijke handicap en een vermoeden van een autistische stoornis;
- de centra voor dagbehandeling voor jonge kinderen binnen de jeugdhulpverlening.

Voor aanmelding bij een van deze instellingen is een verwijzing van een (huis)arts of Bureau Jeugdzorg Overijssel noodzakelijk; ook hier kan MEE de cliënt de juiste weg wijzen.

Bronvermelding

Folder 'in gesprek over: autisme en verwante stoornissen',
Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, R.J. van der Gaag, 2001

'Zoekschema I en II, met richtlijnen voor als u bij kinderen, jeugdigen, adolescenten en volwassenen aan een autistische stoornis denkt',
Centrum Autisme Leiden

Colofon

Deze uitgave van MEE is gemaakt in opdracht van het samenwerkingsverband autismehulpverlening Overijssel. Meer informatie over het samenwerkingsverband autismehulpverlening Overijssel vindt u op: www.autismeoverijssel.nl.

december 2009

het spectrum in beeld

MEE

MEE IJsseloevers

Hoofdkantoor Zwolle

Dr. van Deenweg 2-10 | 8025 BG Zwolle

Postbus 517 | 8000 AM Zwolle

T 038 455 46 46

F 038 452 86 27

info@meeijsseloevers.nl

www.mee-ijsseloevers.nl

MEE Twente

Centraal Kantoor

Deldenerstraat 26 | 7551 AG Hengelo

Postbus 139 | 7550 AC Hengelo

T 074 255 93 00

F 074 255 93 01

info@meetwente.nl

www.meetwente.nl

